

Artykuły

MICHAŁ A. JERZAK
Uniwersytet Przyrodniczy
Poznań

ZARZĄDZANIE RYZYKIEM CENOWYM JAKO CZYNNIK POPRAWY KONKURENCYJNOŚCI GOSPODARSTW ROLNYCH W WARUNKACH LIBERALIZACJI WSPÓLNEJ POLITYKI ROLNEJ UE

Wstęp

Wspólna Polityka Rolna UE sprawia, że rolnicy europejscy otrzymują określoną część przychodu w formie dopłat lub subsydiów finansowanych przez europejskich podatników. Doświadczana z tego tytułu eskalacja kosztów, presja związana z koniecznością wywiązania się z postanowień WTO oraz występujące zjawisko zwiększania nadwyżki żywności, czy też problem ochrony środowiska uzasadniają konieczność przeprowadzanych reform Wspólnej Polityki Rolnej. Reformy te początkowo dotyczyły krajów starej 15 UE i miały, między innymi, na celu uczynić europejskich rolników bardziej konkurencyjnymi w stosunku do rynku światowego.

Reforma MacSharry'ego oraz reformy Agenda 2000 dotyczyły wskazywanych przez WTO działań zmierzających do usunięcia subsydiów zniekształcających rynek i powodujących powstawanie nadwyżki produkcji żywności. Bezpośrednie płatności zastąpiły zatem politykę wspierania cen, co uczyniło rolnika bardziej otwartym na sygnały płynące z rynku, a nie tylko polityki interwencyjnej. Zwrócono również większą uwagę na problemy związane z ochroną środowiska w rolnictwie.

Kolejne reformy przeprowadzone w latach 2003-2004 zakładały najbardziej radykalne zmiany w historii Wspólnej Polityki Rolnej (WPR), wprowadzając oderwanie płatności od produkcji „decoupling” i wzajemnej zgodności „cross complians”. W rezultacie główne subsydia dla gospodarstw są płacone niezależnie od wielkości produkcji lub miejsca uprawy i odnoszą się bardziej do ochrony środowiska, bezpieczeństwa żywności oraz standardów utrzymania zwierząt.

Dotychczasowe zmiany WPR, jak również zakładane dalsze liberalizowanie rynku zawarte w tzw. Nowej Perspektywie Finansowej 2007-2013, a także plany dalszych zmian po roku 2013, stawiają nowe wyzwania – dotyczące zarządzania ryzykiem – zarówno dla polskich rolników, jak i producentów z pozostałych krajów UE. Powstaje zatem potrzeba przeglądu metod przydatnych do zarządzania ryzykiem w rolnictwie, możliwych do wykorzystania w Polsce.

Europejski, a w tym również i polski agrobiznes, zarówno w przeszłości jak i obecnie, charakteryzuje ograniczona działalność w zakresie zarządzania ryzykiem. Rynek instrumentów pochodnych stosowano rzadko albo nie wykorzystywano wcale do kontrolowania ryzyka cenowego. Obecnie reformy WPR powodują, że uczestnicy rynku, a zwłaszcza rolnicy stają wobec problemu wzrastającej zmienności cenowej, która w konsekwencji stwarza większą niepewność dochodów gospodarstw. Zjawisko to staje się powszechne, ma tendencję rozwojową i zagraża pozycji gospodarstw wobec konkurentów na rynku.

Menedżerskie podejście do konkurencji zakłada rozpatrywanie tego zjawiska z punktu widzenia firm zmuszonych do działania w konkurencyjnym środowisku. Konkurencja w takim kontekście polega na walce między przedsiębiorstwami o zdobycie relatywnej przewagi w zasobach, które pozwolą osiągnąć konkurencyjną przewagę rynkową i w efekcie lepszą pozycję finansową [3]. Szczegółowe zatem analizy konkurencji, również w odniesieniu do agrobiznesu, a w tym rolnictwa, stanowią podstawę strategicznego planowania i działania podmiotów. Ich kanwą są liczne koncepcje o charakterze interdyscyplinarnym, lecz wspólną myślą jest opracowanie strategii działania umożliwiającej zbudowanie i utrzymanie przewagi konkurencyjnej na rynku.

Jednym z instrumentów wspomagających realizację tak założonej strategii działania podmiotów jest zarządzanie ryzykiem występującym w działalności gospodarczej.

Doświadczany w ostatnich latach wpływ globalnych czynników ekonomicznych na ceny krajowych surowców rolnych sprawia, że tradycyjne strategie utrzymywania konkurencyjności na rynku, oparte wyłącznie na przesłankach płynących z rynku krajowego, nie zawsze znajdują potwierdzenie w praktyce.

Sytuacja ta zmusza uczestników rynku rolnego do bardziej wnikliwego przyglądania się rynkowi. Skłania ich także do korzystania z nowych instrumentów rynkowych w budowie strategii działania firmy, pozwalających poprawić lub co najmniej zachować dotychczasową pozycję wobec konkurentów. Wymusza zatem postępowanie zmierzające do zabezpieczania określonego poziomu dochodów gospodarstwa czy przedsiębiorstwa, między innymi poprzez zarządzanie różnymi rodzajami ryzyk, a w tym przede wszystkim ryzykiem niekorzystnej zmiany ceny towaru na rynku w przyszłym okresie.

Celem niniejszego artykułu jest zatem ukazanie specyfiki ryzyka związanego z działalnością rolniczą, a także istoty zarządzania ryzykiem w tej branży. Cel ten obejmuje też wskazanie stosowanych w polskim agrobiznesie metod zarządzania ryzykiem cenowym oraz możliwości wykorzystania w tym zakresie instrumentów oferowanych przez rynki zagraniczne.

W dalszej części niniejszego opracowania przedstawiony zostanie problem ryzyka cenowego na tle innych występujących w rolnictwie ryzyk, a także metody zarządzania ryzykiem cenowym stosowane w gospodarstwach rolnych. Wskazano również na możliwości wykorzystania instrumentów pochodnych w rolnictwie w warunkach istniejącego stanu rynku rolnego i rynkowej orientacji gospodarstw rolnych w Polsce.

Zagadnienia ryzyka w rolnictwie

W każdej działalności gospodarczej ryzyko wyraża się w niepewności osiągnięcia zaplanowanych dochodów i zysków z prowadzonej aktywności. Mogą być różne przyczyny takiego stanu rzeczy, ale główną jest brak niezbędnych informacji o kształtowaniu przyszłych zjawisk. Ryzyko dotyczy zatem wszystkich podstawowych dziedzin funkcjonowania podmiotu, a więc produkcji, handlu i finansowania tej działalności. Ogólny podział kategorii ryzyka, który może dotyczyć wszystkich sfer działania w odniesieniu do przedsiębiorstwa, określa Kulp [5]. Według niego, zasadniczym kryterium podziału są czynniki kształtujące ryzyko i na tej podstawie wyróżnia:

- ryzyko systematyczne (zewnętrzne) – determinowane przez nie podlegające kontroli podmiotu siły zewnętrzne. Wpływają na nie uwarunkowania ekonomiczne danego rynku, a także rynku globalnego. Ten typ ryzyka nie może być wyeliminowany przez inwestora, a za zasadnicze jego źródła uznaje się zmiany stopy procentowej, inflacji, przepisów podatkowych, sytuacji polityczno-ekonomicznej, warunków naturalnych;
- ryzyko specyficzne (niesystematyczne, wewnętrzne) – które obejmuje obszar działania danego podmiotu i może być przez ten podmiot kontrolowane (przyszłe zdarzenia, które można przynajmniej częściowo kontrolować). Za najważniejsze przyczyny tego ryzyka uznaje się: sposób zarządzania firmą, konkurencję, dostępność surowców, płynność, niebezpieczeństwo bankructwa firmy.

Przedstawione powyżej kategorie ryzyka w gospodarce charakteryzują się dużym stopniem ogólności i uniwersalności, co umożliwia odniesienie ich do różnych dziedzin życia gospodarczego. W praktyce jednak specyfika poszczególnych branż działalności gospodarczej determinuje rodzaje występujących ryzyk. Wymusza to tworzenie bardziej szczegółowych klasyfikacji uwzględniających konkretną specyfikę danej branży, gdzie ryzyko może być analizowane z uwzględnieniem aspektów ekonomicznych, informacyjnych, prawnych, socjologicznych i psychologicznych.

W rolnictwie, z racji specyfiki działalności, skala ryzyka jest dużo większa aniżeli w innych działach. Jest to ściśle związane z charakterystycznymi cechami produkcji rolnej, w dużym stopniu uzależnionej od czynników niezależnych od producenta. Podstawowym źródłem niepewności i ryzyka systematycznego w rolnictwie jest uzależnienie wielkości produkcji od warunków klimatycznych i biologicznych, czego producent nie jest w stanie kontrolować. Rolnictwo jest też dziedziną, w której występuje bardzo długi (bo prawie roczny) cykl produkcji, a to sprawia, że inwestycje dostosowane do konkretnej, opłacalnej

w danym momencie technologii produkcji, nie zawsze w chwili sprzedaży towaru gwarantują zyski na planowanym wcześniej poziomie.

Dlatego też, uwzględniając specyfikę działalności w tym dziale gospodarki, za najistotniejsze uznano *ryzyko przyrodnicze*. Jest ono ściśle związane z charakterem produkcji rolniczej. Brak możliwości przewidzenia wielkości produkcji, jej kosztów i strat jest wynikiem oddziaływania takich czynników, jak: zmienne warunki klimatyczne i biologiczne, warunki glebowe, choroby roślin i zwierząt, szkodniki, zagrożenie suszą lub nadmiernymi opadami, sezonowość produkcji, rozmieszczenie przestrzenne i wiele innych. Ryzyko przyrodnicze może mieć odzwierciedlenie w niedostatecznej podaży czyli nieurodzaju, lub nadmiernej podaży czyli klęsce urodzaju. Rodzi ono niepewność co do rozmiarów produkcji, jej kosztów i ewentualnych strat.

Ryzyko technologiczne wiąże się z postępem technologicznym, technicznym i biologicznym. W gospodarstwie rolnym szczególne znaczenie ma postęp biologiczny, czyli wprowadzanie nowych odmian roślin, typów zwierząt, nowych technologii produkcji roślinnej i zwierzęcej, a także sposobu żywienia zwierząt i rodzaju stosowanych pasz.

Ryzyko organizacyjne wiąże się z planowaniem, kontrolowaniem, organizowaniem produkcji rolniczej, zmianami organizacji, zarządu i kierownictwa, organizacją czasu pracy oraz ich powiązaniem z otoczeniem.

Ryzyko ekonomiczne jest ściśle związane z oddziaływaniem otoczenia. Kształtowanie się cen na produkty rolne i środki produkcji, relacje cenowe, polityka rolna, struktura dochodów, struktura konsumpcji, wydajność, formy własności i system finansowy są czynnikami mającymi silny wpływ na opłacalność produkcji rolnej.

Bardzo ważny jednak udział w kształtowaniu poziomu ryzyka ekonomicznego zajmuje *ryzyko rynkowe*, które wynika ze zmiany zewnętrznych warunków ekonomicznych produkcji (np. utrata rynków zbytu i związana z tym nadmierną podaż produktów i spadek ceny, lub też otwarcie nowych rynków zbytu i wzrost popytu, a tym samym wzrost ceny produktu).

W ramach kategorii ryzyka rynkowego w rolnictwie do najbardziej znaczących zaliczyć można *ryzyko płynności* obrotu towarowego, rozumiane jako możliwość nie znalezienia kontrahenta dla zawarcia transakcji w odpowiednim czasie. Związane z tym jest *ryzyko kontrpartera*, które dotyczy niebezpieczeństwa odmowy lub braku możliwości wykonania kontraktu przez zobowiązanego.

Najbardziej jednak powszechne na rynku rolnym jest *ryzyko cenowe*. Wynika ono z nieprzewidywalności przyszłych ruchów cenowych, a w szczególności niekorzystnej zmiany ceny towaru na rynku. Wobec ryzyk rynkowych, zwłaszcza ryzyka cenowego, zarówno producenci, jak i przetwórcy produktów rolnych są bezsilni. Cena bowiem, po której rolnicy sprzedają swoje towary, jest jednym z podstawowych czynników determinujących opłacalność prowadzonej działalności gospodarczej i wpływających na konkurencyjność na rynku. W działalności rolniczej ryzyko niekorzystnej zmiany ceny destabilizuje produkcję, przyczynia się do braku harmonijnego rozwoju gospodarstw.

Często też skutkiem powszechnego wystąpienia tego ryzyka są niepokoje społeczne w środowisku wiejskim.

Istota zarządzania ryzykiem w rolnictwie

Współczesne przedsiębiorstwa coraz większą wagę przywiązują do zarządzania ryzykiem. Szybkie tempo zmian technologicznych, a także złożoność relacji między podmiotami gospodarczymi powoduje wzrost niepewności. Stąd też zarządzanie ryzykiem nie powinno być tylko mechanicznie realizowanym przez zarządzających podmiotami gospodarczymi procesem, ale przede wszystkim elementem strategii przyjętej przez menadżerów, zainteresowanych wzrostem efektów ekonomicznych podmiotu. Zarządzanie ryzykiem zarówno w gospodarstwach rolnych, jak i przedsiębiorstwach, powinno być zintegrowanym procesem dotyczącym całego przedsiębiorstwa, mieć charakter ciągły i długofalowy [1]. Tak określone, całościowe podejście do tego problemu wymaga dodatkowo sformułowania następujących założeń [4]:

- Ryzyko oznacza uzyskanie wyniku innego niż oczekiwany, czyli ryzyko to nie tylko zagrożenie ale i szansa.
- Awersja do ryzyka nie może skłaniać do rezygnacji z ryzykownych decyzji, należałoby raczej oczekiwać adekwatnej rekompensaty z tytułu działalności ryzykownej (premia za ryzyko). Oznacza to, że realizacja celu zmierzającego do bogacenia się wymaga ponoszenia ryzyka.
- Rodzaje ryzyka związane z działalnością przedsiębiorstwa na ogół nie są addytywne. Oznacza to, że ryzyko odnoszące się do całego przedsiębiorstwa jest zwykle niższe niż suma ryzyk związanych z poszczególnymi rodzajami działalności.
- Różny jest nie tylko poziom awersji lub skłonności osób zarządzających do ryzyka, ale także różna jest ich percepcja i możliwości reagowania na sytuacje ryzykowne.

W świetle powyższych rozważań zarządzanie ryzykiem w przedsiębiorstwie można określić jako system działania wiążący strategię firmy, procesy, ludzi, technologię i wiedzę. Jego celem jest ocena poziomu ryzyka związanego z realizowaniem przyjętych przez przedsiębiorstwo zadań, a także podjęcie działań niwelujących skutki wystąpienia sytuacji ryzykownych. Zatem, zarządzanie ryzykiem uwzględnia wszystkie nie tylko finansowe zagrożenia i szanse, a głównym jego celem jest maksymalizacja tworzonej przez podmiot wartości. Takie podejście do tego problemu dotyczy przedsiębiorstw działających w różnych sferach gospodarki, a w tym również przedsiębiorstw w sferze rolnictwa.

W Polsce metody zarządzania ryzykiem w rolnictwie są mało znane i rzadko stosowane, mimo iż skutki zmienności warunków ekonomicznych produkcji są tu właśnie bardziej dotkliwe niż w innych dziedzinach gospodarki. Inwestycje producentów w ziemię, środki do produkcji, sprzęt najczęściej przekraczają ich bieżące możliwości finansowe, zmuszając do korzystania z pomocy banku. Producenci są zatem stale obciążeni kredytami, których spłata uzależniona jest od poziomu uzyskanej ceny za wyprodukowane towary. Największą zatem nie-

pewność budzi cena, jaką producent będzie mógł uzyskać na rynku w momencie sprzedaży towaru. Jeżeli będzie ona niższa niż koszty produkcji, rolnik nie będzie w stanie spłacić swoich długów i w konsekwencji może wszystko stracić. W takiej sytuacji ważną drogą do stabilizacji dochodów jest aktywne zarządzanie występującym ryzykiem. Można zatem uznać, że głównymi kierunkami zarządzania ryzykiem w rolnictwie są z jednej strony poprawa wyników finansowych gospodarstwa, z drugiej zapewnienie takich warunków, by w przypadku wystąpienia sytuacji ryzykownej maksymalnie ograniczyć wielkość ponoszonych strat. Przy ustalaniu struktury produkcji i związanych z tym nakładów, ocena poziomu możliwego ryzyka w ramach podmiotu daje możliwość podjęcia decyzji organizacyjnych w celu jego maksymalnej redukcji.

Zabezpieczanie przed skutkami ryzyka może być prowadzone w sposób aktywny lub pasywny. Jeżeli podmiot zachowuje się w sposób bierny, bez prób ograniczania skutków ryzyka, to mówimy o postawie pasywnej. Najczęściej wynika ona z braku wiedzy i umiejętności w tym zakresie. Podejmowanie działań ograniczających ryzyko i minimalizujących straty jest charakterystyczne dla postawy aktywnej, która ściśle wiąże się z umiejętnością identyfikacji i szacowania ryzyka oraz znajomością metod zabezpieczania się przed ryzykiem. Ryzyko może być ograniczane w drodze poznania praw rządzących zjawiskami przyrody i procesami gospodarczymi, doskonalenia technologii produkcji i organizacji, identyfikowania stopnia zagrożeń i uwzględniania ryzyka w planowaniu produkcji. Działania te wyznaczają kierunek prewencyjny niwelowania ryzyka.

Podmioty gospodarcze mogą kontrolować ryzyko wykorzystując do tego różne metody. Bardzo ważne jest systematyczne kontrolowanie poziomu ryzyka, między innymi za pomocą metod fizycznych i finansowych.

Fizyczna kontrola ryzyka w agrobiznesie obejmuje działania podejmowane w celu redukcji strat spowodowanych skutkami wystąpienia sytuacji ryzykownej. W ramach fizycznej kontroli ryzyka możliwe są:

- pionowe powiązania integracyjne, pozwalające na lepsze poznanie poszczególnych faz procesu produkcyjnego. Następuje tu rozłożenie ryzyka działalności na poszczególne podmioty łańcucha integracyjnego;
- kompensowanie ryzyka, polegające na doborze gałęzi produkcji o przeciwnych, wzajemnie się równoważących tendencjach rynkowych, a także zawieranie umów, niwelujących ryzyko związane z zaopatrzeniem, zbytem, cenami, terminowością i ilością;
- wielokierunkowość produkcji, określana też jako różnicowanie albo dywersyfikacja kierunków produkcji.

Finansowa kontrola ryzyka polega na samodzielnym zarządzaniu ryzykiem przez firmę lub przeniesieniu ryzyka na inny podmiot. Zarządzanie to polega na:

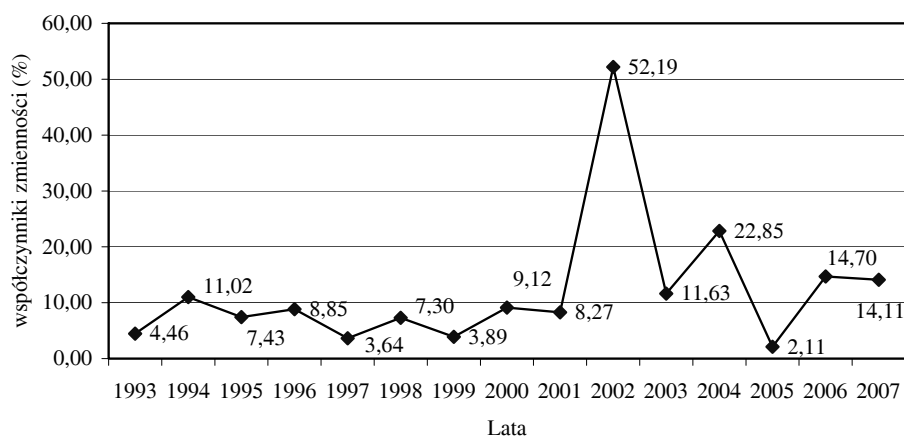
- Zatrzymaniu ryzyka i pokryciu ewentualnych powstałych strat przez przepływy pieniężne, sprzedaż aktywów, fundusze specjalne, pożyczki.
- Transferze ryzyka polegającym na przesunięciu odpowiedzialności z podmiotu ponoszącego straty na inny podmiot, które może być realizowany w dwóch formach:

- transfer działalności tworzącej potencjalne straty, polegający na związaniu się z innym podmiotem, który wykonuje narażoną na ryzyko część działalności;
- transfer odpowiedzialności za pokrycie ewentualnych strat, realizowany za pomocą transakcji giełdowych i ubezpieczeń.

Poziom i zarządzanie ryzykiem cenowym na krajowym rynku zbóż

Ryzyko jest elementem nieodłącznie związanym z każdą działalnością gospodarczą, a rolnictwo ze względu na długość cyklu produkcyjnego w sposób szczególny narażone jest zarówno na ryzyka specyficzne, jak i systematyczne. Niestabilność dochodów wywołana znaczącą fluktuacją cen towarów rolnych zakłóca w krótkim okresie płynność bieżącego funkcjonowania gospodarstwa. Ma też ogromny wpływ na poziom inwestycji, który determinuje działalność w długim okresie. Ryzyko niekorzystnej zmiany ceny zbóż powoduje zatem destabilizację dochodów, narażając na straty podmioty funkcjonujące w tym sektorze. Stąd też naturalną reakcją jest próba ograniczenia ryzyka poprzez zastosowanie różnorodnych dostępnych na rynku instrumentów i działań.

Jak już wspomniano, cechą produkcji rolnej jest uzależnienie od nieprzewidywalnych czynników naturalnych (pogoda, szkodniki, choroby), które determinują plony, a to z kolei kształtuje poziom cen na rynku. Uwarunkowania te wpływają na dużą zmienność cen wynikającą z nieprzewidywalności wielkości produkcji rolnej w poszczególnych okresach, a tym samym na poziom ryzyka cenowego tej produkcji. Zjawisko to zaznacza się wyraźnie między innymi na rynku zbóż konsumpcyjnych, np. pszenicy (rys. 1).

Rys. 1. Poziom zmienności cen na rynku pszenicy konsumpcyjnej w latach 1993-2007

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

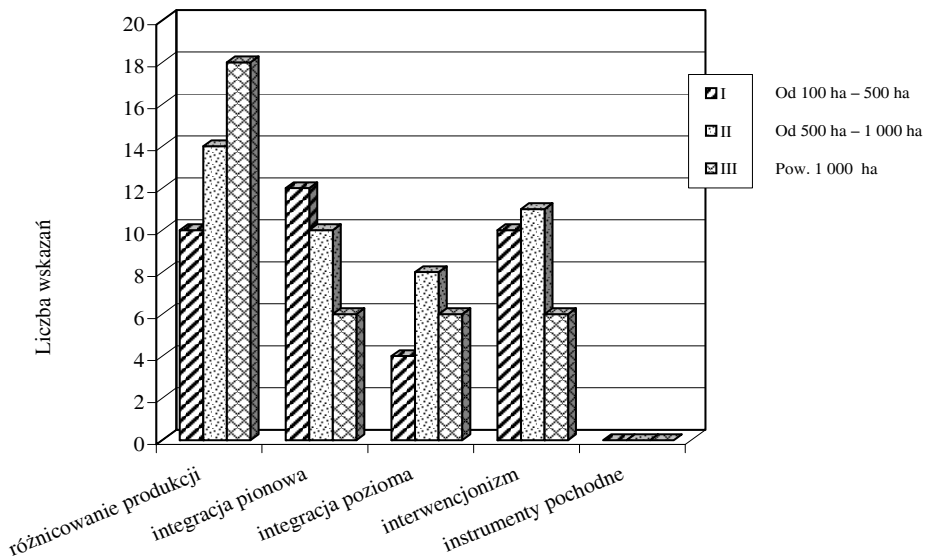
Z danych przedstawionych na rys. 1 wynika, że wskaźnik zmienności cen pszenicy na cele konsumpcyjne w Polsce kształtował się na poziomie 52,19% w 2003 r. oraz 2,11% w 2005 r. Przy założeniu, że 30% wskaźnik ryzyka należy do wysokich, można uznać, że ryzyko cenowe tego kierunku produkcji jest znaczne. Na taką sytuację złożyło się wiele przyczyn, ale przede wszystkim ogólna sytuacja gospodarcza oraz niski poziom rozwoju struktur rynkowych w Polsce, uniemożliwiający aktywne zarządzanie ryzykiem.

Obecnie w polskich gospodarstwach rolnych podstawową metodę ograniczania skutków występowania działalności ryzykownych tradycyjnie stanowi różnicowanie kierunków produkcji. Osiąga się to przez rozłożenie ryzyka niekorzystnej zmiany ceny na wiele kierunków produkcji (rys. 2). W rezultacie, zyski z jednej produkcji pokrywają ewentualne straty innej produkcji, stabilizując dochody gospodarstwa.

Konsekwencją tej sytuacji jest spowolnienie procesów specjalizacji produkcji i rozwoju technologicznego gospodarstw. Stosowanie tej popularnej metody przyczynia się do ograniczania możliwości zwiększania dochodów gospodarstw.

Innym rozwiązaniem wykorzystywanym w Polskim rolnictwie jest wchodzenie producentów rolnych w pionowe związki integracyjne (kontraktowe i kapitałowe) z firmami przetwarzającymi surowce rolne.

Metoda ta umożliwia rozłożenie ryzyka niekorzystnej zmiany ceny na wszystkich uczestników pionowego łańcucha integracyjnego, co skutkuje złagodzeniem skutków występowania sytuacji ryzykownej na rynku. Obecnie jednak

Rys. 2. Sposoby ograniczania ryzyka cenowego w gospodarstwach Skarbu Państwa w Wielkopolsce

Źródło: [2].

w Polsce ok. 85% gospodarstw nie posiada żadnych pionowych związków integracyjnych z przemysłem przetwórczym. Trzeba też stwierdzić, że proces integracji pionowej w rolnictwie przebiega niezwykle opornie.

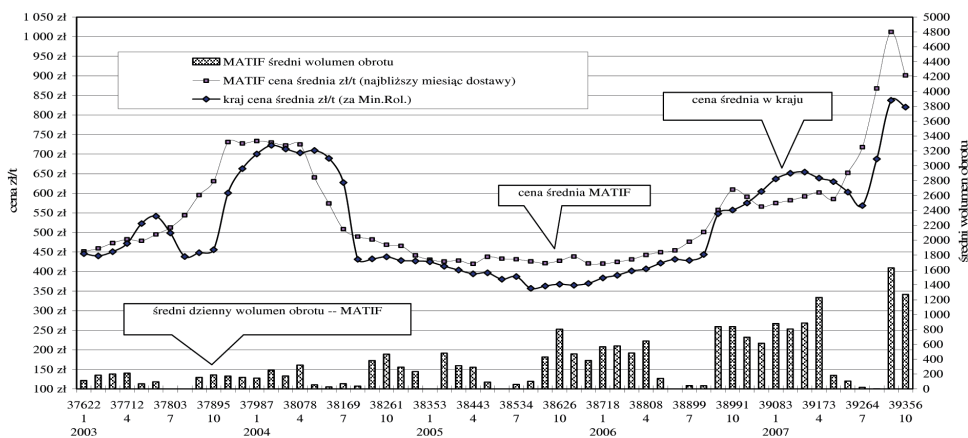
Postępujący rozwój nowych technologii w rolnictwie, w tym również rynku surowców rolnych na cele energetyczne i związane z tym zwiększanie areału wysoko opłacalnych upraw roślin energetycznych, prowadzić może do rozszerzenia gospodarki monokulturowej. Związane z tym zaniechanie tradycyjnych form ograniczania ryzyka (takich jak wielokierunkowość produkcji) w większym niż dotychczas stopniu narazi gospodarstwa przede wszystkim na ryzyko cenowe. Dla zapewnienia względnej stabilności dochodów niezbędne będzie stworzenie mechanizmów rynkowych, które umożliwią transfer ryzyka, a przez to zabezpieczenie ceny surowców na rynku. Znaczącą rolę ma tu do spełnienia giełda towarowa, oferująca instrumenty służące temu właśnie działaniu.

Ze względu na brak rozwiniętego krajowego towarowego rynku terminowego, polscy producenci i przetwórcy (np. zbóż), w ostatnich latach zwykli odwoływać się do cen terminowych notowanych na zagranicznych giełdach towarowych, w tym najczęściej na giełdzie „Euronext” (Matif) w Paryżu. Notowania z tej giełdy często niesłusznie stanowią jeden z podstawowych czynników kształtujących poziom cen na rynku krajowym. Jako przykład można przywołać sytuację z roku 2007, kiedy wzrost cen pszenicy na rynku terminowym na giełdzie „Matif” w Paryżu, wynikający z nieurodzaju zarówno we Francji, jak i wielu krajach będących tradycyjnymi eksporterami zbóż, spowodował jednoczesny wzrost cen na rynku polskim, gdzie plony były zadowalające (rys. 2). Wzrost ten w dużej mierze był wynikiem zasugerowania się wzrostowym trendem cen na giełdzie „Matif”. Handel kontraktami terminowymi prowadzony był tam przez uczestników francuskiego, a nie polskiego rynku zbóż, polskie uwarunkowania ekonomiczne nie zostały zatem w notowanych cenach odzwierciedlone. Przedstawione na rys. 2 wieloletnie trendy cenowe rynku terminowego „Matif” i polskiego rynku gotówkowego pszenicy konsumpcyjnej świadczą o tym, że choć w długim okresie kierunki zmian cen stają się podobne, to jednak w okresie krótkim zmiany te są odmienne.

Pomimo wspólnej polityki rolnej UE, rynki (np. zbożowe) poszczególnych krajów, w tym Polski, są rynkami w znacznym stopniu odrębnymi. W celu skutecznego zabezpieczenia cen, powinny one reagować na czynniki rynkowe w sposób identyczny lub przynajmniej bardzo zbliżony. Brak zbieżności przebiegu trendów oznacza, że rynek terminowy na giełdach zagranicznych nie może być wykorzystany do zabezpieczenia cen na rynku gotówkowym zbóż produkowanych w Polsce.

W ostatnim piętnastoleciu towarowy rynek terminowy nie znalazł niestety w Polsce dogodnych uwarunkowań ekonomicznych ani legislacyjnych, by rozwinąć się w sposób zadowalający. Próby podejmowane w końcu lat dziewięćdziesiątych na Giełdzie Poznańskiej zakończyły się połowicznym sukcesem, ze względu na rozbudowany w tamtym czasie system interwencjonizmu cenowego. Obecnie proces liberalizacji polityki rolnej UE stwarza dogodne warunki do

funkcjonowania towarowych rynków terminowych i wykorzystania ich do zabezpieczania cen, między innymi na rynku zbóż. Prace prowadzone na jedynej giełdzie towarowej w Polsce – Warszawskiej Giełdzie Towarowej – zmierzają w kierunku możliwie szybkiego zaoferowania uczestnikom rynku rolnego tego typu instrumentów, służących stabilizowaniu dochodów w rolnictwie i utrzymywaniu konkurencyjności podmiotów na rynku.

Rys. 3. Kształtowanie się cen pszenicy konsumpcyjnej na rynku terminowym na giełdzie MATIF w Paryżu i na krajowym rynku gotówkowym w latach 2003-2007

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych MATIF i Min. Rolnictwa.

Podsumowanie

W warunkach zmian Wspólnej Polityki Rolnej UE oraz powszechnej globalizacji i wzrostu konkurencji na rynku, prowadzenie działalności gospodarczej w agrobiznesie obarczone jest wieloma ryzykami, zarówno specyficznymi jak i systematycznymi, charakterystycznymi dla tego działu gospodarki. Specyfika rolnictwa, a także zwiększająca się konkurencja na rynku towarów rolnych wymusza w coraz większym zakresie uwzględnianie w strategii działania gospodarstw i przedsiębiorstw różnych sposobów zarządzania ryzykiem, zwłaszcza ryzykiem cenowym, które w głównej mierze decyduje o opłacalności produkcji.

Obecnie w rolnictwie polskim zarządzanie ryzykiem cenowym ogranicza się do metod fizycznych, takich jak różnicowanie kierunków produkcji, a także w mniejszym zakresie pionowe powiązania integracyjne podmiotów.

Metody finansowe zarządzania ryzykiem na krajowym rynku towarów rolnych dotyczą w głównym zakresie ubezpieczeń od zdarzeń katastroficznych. Instrumenty rynku terminowego w agrobiznesie, umożliwiające transferowanie ryzyka niekorzystnej zmiany ceny na inne podmioty są wśród uczestników rynku znane, ale ze względów obiektywnych nie wykorzystywane. Zaznacza się też coraz większa potrzeba korzystania z wiarygodnie wykreowanej na gieł-

dzie towarowej ceny dla wyspecyfikowanych towarów. Brak takich cen na rynku polskim sprawia, że uczestnicy rynków odwołują się do giełd zagranicznych, których ceny nie zawsze odzwierciedlają sytuację na rynku krajowym.

Literatura:

1. Culp Ch. L.: The risk management process, business strategy and tactics. J. Wiley, New York 2001.
2. Ekonomiczne uwarunkowania wykorzystania rynkowych narzędzi stabilizacji cen ryzykiem zarządzania ryzykiem w rolnictwie. Praca zbiorowa pod red. M. Jerzaka, A. Czyżewskiego. Wydawnictwo AR w Poznaniu, Poznań 2006.
3. Hunt S. D., Morgan R. M.: The competitive advantage theory of competition, Journal of Marketing, vol. 59, 1995.
4. Jajuga T.: Koncepcja zarządzania ryzykiem. Czas na pieniądz – zarządzanie finansami. T. 2. Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2004.
5. Kulp C. A., Hull J. W.: Casualty insurance. Forth Edition. Ronald Press Company, New York 1968.